

Житомирський державний університет імені Івана Франка

МУЗЕЙ СТАРОЖИТНОСТЕЙ ЯК ЧИННИК ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті розглядається питання виникнення етнографічного музеєзнавства в Україні та вплив музеїв на патріотичне виховання.

Масловская М.В. Музей старожитностей как фактор патриотического воспитания

В статье рассматривается история возникновения этнографических музеев. Особое внимание обращено на значение музеев в патриотическом воспитании подрастающего поколения, на музей старожитностей в университете имени Ивана Франко.

Maslovska M.V. The Museum of Antiquities as a factor of patriotic education

The article deals with the formation of ethnographic museums in Ukraine and the formation of the museum of Antiquities in Zhytomyr State University. Particular attention is drawn to the symbolism of the Ukrainian rushnic and the Ukrainian vyshivanki, as well as the pottery of Polissya.

У концепції національної системи освіти України стрижнем виховання є національна ідея «яка відіграє роль консолідуючого фактора в суспільному розвитку, спрямованому на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, як громадянина моєї держави» [6, с.307].

Світ, що оточує людину – це її рідний край, країна, де вона народилася і живе. Треба зробити все, щоб утвердити в нашої молоді національну самосвідомість. Знати свій народ – це значить знати мамину колискову пісню, що сіє в душу дитини зернятка правди, добра, честі, совісті, це – знати батьківську хату, стежина від якої вливається у велику дорогу Вітчизни; це знати бабусину вишиванку, рушник, як пам'ять роду, звичаї та обряди українців.

Вивчення народознавства відіграє велику роль у становленні молодої людини як особистості, бо народознавство – це пізнання культури, власного народу і народів світу, пізнання самобутнього національного обличчя власної держави. Народознавство – це бальзам, який треба прикладати до ран нашої духовності. Тільки на прикладах українства, традицій, звичаїв, обрядів можна зберегти пам'ять наших предків.

«Українознавство служить дійовим засобом утвердження у свідомості учнів громадських почуттів, української національної гордості й людської гідності українця, державницької ідеї, вболівання за долю самостійної Української держави, готовності стати на захист незалежної України [7, с. 5].

Боляче сьогодні спостерігати як зникають українські села, білі українські хати, хати взруб, предмети домашнього вжитку, народні ремесла, як відходять у небуття люди – носії фольклорного багатства, культури взагалі.

Ще у далекі дев'яності, коли була впроваджена в програму інститутів та університетів спеціальність «українознавство», на філологічному факультеті була створена кімната-музей. Пройшли роки. Завдяки фольклорно-етнографічним практикам, кімната-музей поповнилася різноманітними експонатами. З часом місця стало замало, бо колекцію стали поповнювати викладачі, відвідувачі. Назріла необхідність розширити місце для експонатів.

Спеціалізація «українознавство» дала поштовх до створення музею старожитностей в університеті імені Івана Франка в Житомирі. Дякуючи ректорові університету професорові Петру Сауху, було виділено приміщення для облаштування музею. Так, у 2012 році відбулася презентація музею старожитностей.

Серед найважливіших напрямів діяльності музею – навчально-методична робота, спрямована на забезпечення кваліфікованого викладання курсу українознавства. Вивчення предметів українознавчого циклу враховує специфіку предметів та вимоги до підготовки сучасного спеціаліста, який не тільки повноцінно володіє предметом, а й знає історію, культуру рідного народу, є патріотом України і розуміє суспільний характер своєї професії.

Фондова колекція музею поділяється на такі основні групи: народний одяг, кераміка, писанки, вироби з дерева та металу, рушники, народне малярство, взуття, ікони, сучасне декоративно-прикладне мистецтво (студентські роботи – писанки, витинанки, народні іграшки) тощо. Народне прислів'я говорить: «Те й добре, що до нас дійшло, а ми його збережемо».

Основою колекції Музею старожитностей є побутовий посуд.

У більшості – це побутовий посуд, який надійшов із Овруцького, Лугинського, Коростенського, Олевського, Попільнянського, Андрушівського, Ружинського, Чуднівського, Любарського, Бердичівського районів Житомирської області та з інших областей України, зокрема, Івано-Франківської, Львівської, Черкаської, Київської, Вінницької, Хмельницької. Миски, глечики, макітри, горщики, баньки, слоїки, близнята відрізняються кольором глини, формою. Гончарство було одним з традиційних занять населення нашого краю ще з часів неоліту. Сировиною служили гончарні глини, родовища яких, у значній мірі, є на нашій території. У давнину посуд робили вручну способом налепу, пізніше – за допомогою гончарного круга, який винайдений був ще у IV тис. до н.е. У XIV – XV ст. з'явився більш досконалий гончарний круг. «Статистичні дані 1910 р. засвідчують, що в 28 селах Волинської губернії гончарювало 1539 осіб: у Житомирському повіті – 12, Новоград-Волинському – 5, Кременецькому – 114, Луцькому – 41, Острозькому – 101, Рівненському – 151» [4, с. 78].

Найбільшими центрами гончарства на Житомирщині були Троянів, Городниця, Царівка. Гончарне ремесло у нашому краї мало локальні відмінності: як техніки, так і технології виготовлення. На Волині й Поліссі провідною була чорно-лощена кераміка сірого, чорного, синьо-чорного кольорів. Вироби називалися «сиваки» [3, с. 73]. «Житомирщина мала чимало гончарських осередків: Царівка, Болотниця, Гладковичі, Радомишль, Мала Горбаша та інші [5, с. 82]. У Царівці Коростишівського району на початку XX ст. працювало 50 майстрів. Наприкінці XX ст. там працювали ще майстри І. Лазаренко, М. Цимбалюк, І. Хенко, І. Каченюк. Посуд у Царівці виготовляли з

верхами у вигляді пишних корон, прикрашали джгутиками, кульками та іншими наліпами.

Найвизначнішим осередком Житомирщини був Троянів. Під кінець XIX ст. тут працювало понад сто майстрів. Вироби гончарів с. Троянова знаходяться у С.-Петербурзькому музеї в Росії. Продовжили справу троянівських майстрів у XX ст. Н. Прилипко, В. Медведюк та інші. Троянів відомий також іграшками та фігурним посудом («баран»). Визначним гончарним осередком Житомирщини була колись і Городниця. «Наявність якісних глин та численних гончарів давала змогу заснувати тут фаянсовий завод. У Городниці, окрім посуду, у II пол. XVIII ст. виготовляли молоки для палення тютюну (з перського «моле» – трубка)[5, с. 83].

Є в колекції жіночі й чоловічі сорочки з домотканого полотна, оздоблені вишивкою. Ці експонати розповідають про збереження давніх слов'янських традицій крою та прикрашення одягу. Зібрана колекція свідчить, що на Житомирщині вишивали з давніх-давен і майже в кожній хаті. Вишивали сорочки жіночі та чоловічі, скатерки, рушники, серветки. В основу найчастіше був покладений геометричний орнамент: трикутник, хрест, квадрат, ромб. На території краю побутували всі 4 типи крою сорочок: тунікоподібний, з уставкою, з цільнокроєним рукавом та на кокетці. Техніки вишивок стали: хрестик, напівхрест, ланцюжок, гладь тощо. Мотиви вишивок різноманітні: дуб і калина – на парубочих сорочках, що означали силу і красу та молодість. Дуб – священне дерево, що уособлювало Перуна, бога сонячної чоловічої енергії, розвитку життя. Часто на жіночих і чоловічих сорочках вишивали шестипелюсткову квітку, восьмикутну зорю, котрі в українців займають чільне місце символів-оберегів. Саме восьмикутну зірку носили колядники, вона так і називалася «колядник». Символізує вона Творця неба. Найбільш поширеним символом на сорочках була «рожечка», «зірочка», що символізувала вселенську гармонію, духовність, поєднання духовного й матеріального. Восьмикутна зірка із загнутими кінцями, що «рухаються» за годинниковою стрілкою символізує лад, порядок любові, миру і злагоди, дівчата таку сорочку носили «від зглазу», від «дурного ока». Про символіку українських сорочок можна

говорити дуже багато та це не є метою нашої статті. Хочеться відмітити лише, що українська жінка чи дівчина, вишиваючи сорочку, відтворювала те, що бачила навколо себе, відчувала серцем, разом з тим, ніби кодувала свою долю та долю тих, кому вишивала. Українська сорочка – це чистий енергетичний образ тих, хто її творив, це пам'ять про тих, хто її носив, про тих, хто її зберіг.

Окреме місце в музеї займають рушники. Етимологія слова «рушник» походить від слова «руш», «рушай». Спочатку це був шмат полотна, який мати давала тому, хто вирушав у дорогу. Той шматок мати вишивала власноруч. А ще в прадавні часи, саме рушником перев'язували руки молодій парі, що одружувалась (побралась). Такі дієства відбувалися в священних гаях. Це був праобраз сучасного весілля. Рушник, що використовувався під час обряду був витканий матір'ю власноруч. Рушник, на який стають молодята, треба щоб був вишитий мамою нареченої. Люди вірили, що через руки, материнські руки, передається все, що бажала мати своїм дітям. Згодом полотно для супроводу у дорогу почали ткати за певними законами, кодами. Чим більше орнаменту на рушнику, тим більше він захищає від нещастя, бо зло спотикається об ті межі-узори. По краях полотна робили дві сонячні смуги – то дорога з дому й додому. А фарбу ясну, золотаву варили з кори диких яблунь. Рушників дівчина мала наткати на всі випадки життя. Дівчину «напорі» не питали коли підеш заміж, а питали чи приготувала скриню. У тій скрині повинно було бути до 100 вишиваних речей. Рушників, у деяких регіонах України, вишивала дівчина понад 40. Вишивані речі призначалися для дівчини та рідних нареченого (а дітей у сім'ях було 12-14). Люди вірили, що через вишивку передаються побажання того, хто вишиває. Рушники мають свої назви по причині їх використання: покутній – це той рушник, що вішали в центральному кутку хати, де знаходились найважливіші ікони; кілкові рушники – це рушники, якими прикрашали інші ікони, фотографії, рушник – стирач, він служив для стирання крихт зі стола; весільні рушники (плечові), похоронні рушники, рушники, які вишивали на родини тощо. Символіка рушника різноманітна. Вона залежала від призначення. Найбагатшою є символіка рушника

покутнього. На ньому обов'язково було дерево роду – символ пам'яті та багата вишивка, яка складалася з трьох ліній вишивки.

Треба відмітити, що давніми рушниками були «давні українські головні убори – намітки, перемітки, убруси, адже вони виконували рівнозначні рушниковим оберігальні чи жертвовні функції [4, с. 6]. Рушники виконували оберігальну, захисну функції. Саме орнамент виконував ці функції. «Дійсно, коли рушник-оберіг: то й знаки на ньому – мова символів. Це ніби специфічні, зображального порядку молитви до першоджерел життя – землі, води, вогню, повітря та викликаних ними явищ, від яких залежало існування людини» [4, с. 7].

Рушники міняли до великих свят Різдва, Великодня, Трійці. Звичайно, була різна символіка цих рушників. Треба відмітити, що в рушниковій символіці панують закони «продиктовані ритуальним табу» [4, с.7]. При виконанні вишивки вседозволеність відсутня, можливі лише варіанти певних зображень. Вчені звертають увагу на першопочаткове значення рушника – це оберігальну, сакральну й інформативну сутність.

Вивчення українського орнаменту розпочалося з перших десятиліть XVIII ст. і пов'язане з діяльністю Російського Імператорського географічного товариства, фундатором якого були В. Татіщев, Г. Міллер, І. Шерген. Вони стали укладачами інструкцій щодо організації збирацької роботи і в галузі орнаментики. В Україні ініціаторами вивчення декоративно-вжиткового мистецтва різних регіонів стали наукові працівники Музею народної промисловості та етнографічного музею при НТШ ім. Шевченка. Відомі в Україні в той час були праці В.В. Стасова «Руський народний орнамент» (1872), дослідження Д.К. Зеленіна «Писання і крашанки» (1910), О. Пчілка «Українські взори» (1876 р.). Пізніше, протягом 1915 – 1917 років досліджували український орнамент П.М. Савицький, В.Д. Модзалевський. Плідно працював у цей час М. Біляшівський. Виходить його стаття «Про український орнамент» (1913 рік), Г. Павлуцького «Історія українського орнаменту» (1927 р.).

На жаль, треба відмітити, що сьогодні Україна з гіркотою і болем сприймає ті болючі проблеми національно-патріотичного виховання, особливо на Сході, які були допущені протягом двадцяти з лишком років незалежності. У вихованні не буває важливого і менш важливого, а особливо в патріотичному вихованні. А цьому допомагає знання рідної культури, традицій. Г. Ващенко зазначав: «Щоб на загальнолюдських чи загально християнських основах збудувати національний виховний ідеал, потрібно добре знати історію, побут і психологію свого народу, розуміти ті завдання, що ставить перед ним історія бути переконаним патріотом своєї батьківщини [1, с. 72].

Надаючи великого значення рідній культурі, в музеї часто відбуваються семінари, заходи до народних та державних свят. «Виховуючи підрастаюче покоління, педагог бере найактивнішу участь у творенні майбутнього свого народу» [1, с. 69].

Саме музеї, як скарбниці національно-культурних цінностей, допомагають долучити молодь до багатств рідної землі. Цьому допомагають різні експонати, зібрані силами студентів та викладачів Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Треба відмітити, що останнім часом зростає цікавість молоді до своєї етнічної історії, до витоків духовної культури українського народу. Музеї повинні стати центрами відродження наукових студій та пропаганди українських традицій, звичаїв, обрядів, бо своє, рідне дає можливість відчутти єдність поколінь, збереження традицій. А все в комплексі відіграє велику роль у патріотичному вихованні.

Література

1. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. – К., 1999. – 385 с.
2. Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник. Т. 2. / Запаско Я.П. – Львів, 2000. – 399с.
3. Костриця М.Ю., Костриця Н.С. Природа і матеріальна культура Житомирщини. – Житомир, 1999. – 129 с.
4. Китова С. Полотняний літопис України. – Черкаси, 2003. – 223 с.

5. Ляшук Ю. Народне мистецтво українського Полісся. – Львів, 1992. – 133 с.
6. Українознавство в національній школі. – Івано-Франківськ. – 1995. – 136 с.
7. Народна культура Поділля в контексті національного виховання. – Вінниця, 2004. – 399 с.
8. Українське народознавство: Навч. посібн. / За ред. С.П. Павлюк та ін. – Львів, 1994. – 468 с.
9. Щербаківський В. Українське мистецтво. – К., 1995.
10. Юнг Г.К. Психология и поэтическое творчество // Самосознание европейской культуры XX века. – М., 1991. – С. 112.